

Artikkel 2

Barn og familieråd

***En analyse av det organisatoriske rammeverket
for barns medvirkning i barnevernet***

Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol. 7, No. 4, 2004, side 213-228

Barn og familieråd

En analyse av det organisatoriske rammeverket for barns medvirkning i barnevernet¹

Marit Skivenes og Astrid Strandbu

Children and Family Conferences – A structural approach to children’s participation

The article addresses the challenges of children’s participation in child protection services. We analyse the participation of nine children in family conferences, and ask how the structural framework emphasizes children’s abilities to make up their minds, express opinions, and have their opinions be given due weight. We find that the children are informed about both the case at stake and the process, but when it comes to the decision-making meetings, we identify important weaknesses regarding children’s participation. Based on this, we suggest some improvements to the framework, which have relevance for practical child protection work and user involvement in general.

Marit Skivenes
Forsker
Forskningsstiftelsen Fafo
e-post: marit.skivenes@fafo.no

Astrid Strandbu
Forsker
Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge/
Pedagogisk institutt, Universitetet i Tromsø
e-post: Astrid.Strandbu@bvunn.no

I artikkelen settes søkelyset på rammebetingelsene for barns deltakelse og medvirkning i barnevernet gjennom en analyse av ni barns medvirkning i familieråd. Familieråd er en beslutningsmodell som baserer seg på medvirkning fra alle berørte parter, og det er en målsetting at barn skal være til stede og delta i diskusjoner om hvordan det kan sikres gode oppvekstvilkår. Artikkelen spør hvordan ulikhet i makt og evne til å tale sin sak blir kompensert, og vi finner at barna (med unntak av ett) blir godt forberedt om både sak og prosessen i forkant av beslutningsmøtet. I selve beslutningsmøtet oppstår noen problemer. Fem av de ni barna medvirket direkte i sine familieråd, mens tre av barna medvirket indirekte ved at andre enn barnet selv formidlet barnets ønsker og behov. Et hovedproblem var å få til en toveiskommunikasjon mellom beslutningsmøtet og barnet når det ikke var til stede eller forlot møtet. Et annet problem var å gi barna plass som likeverdige aktører i møtet og gi deres synspunkter betydning for beslutningen. Vi foreslår noen tiltak som fanger opp disse problemstillingene, og som også kan ha relevans for brukermedvirkning mer generelt.

Oppfatninger om barn og barndom er i stadig endring. Tradisjonelt har barn blitt sett på som «marginaliserte» aktører (Ogden 1997; Näsman 1994). Å være marginalisert omhandler å være, eller som oftest å bli definert som å befinne seg i en utkantposisjon i forhold til mer betydningsfulle samfunnsaktører. Barn har vært interessante og viktige som «fremtidige voksne» og ikke som «nåværende barn». De har vært i form av en vente- og kvalifiseringsposisjon

¹Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol. 7, No. 4, 2004, side 213–228.
© 2004 Fagbokforlaget

som ikke-produktive samfunnsborgere, og de har heller ikke vært ansett som gode og sikre informasjonskilder i produksjon av kunnskap. Man har tenkt at barn har vanskelig for å skille mellom fantasi og virkelighet, barns språk er lite utviklet og barnet er lite motivert til verbal kommunikasjon (Eide 1989; Pramling 1987; Lindh-Munther 1989). Det har vært mer vanlig å basere undersøkelser, beskrivelser og beslutningsgrunnlag som angår barns liv på informasjon innhentet gjennom foreldre og lærere, enn gjennom barna (Tiller 1988).

Idéene om barn og barndom, og med dette barns status i samfunnet, har endret seg radikalt i løpet av det tyvende århundre. Lovene fra 1900-tallet forbød barnarbeid, tilbød allmenn skolegang og etablerte et offentlig ansvar for barns helse. Disse kan betraktes som forløpere for etterkrigstidens velferdslover. De siste tretti årene er det vedtatt en rekke lover som er innrettet særskilt mot barn. I 1972 ble det vedtatt en lov om forbud mot refselse av barn. Barneloven ble vedtatt i 1981 (*Lov om barn og foreldre* (barnelova) 1981 nr. 7). Samme år ble barneombudet opprettet. I 1989 fikk barn en egen internasjonal konvensjon, og i 1992 ble en ny lov om offentlig ansvar for barn (*Lov om barneverntjenester* av 1992 nr. 100) vedtatt. I sistnevnte lov er barns rettssikkerhet særlig vektlagt, og barn ble gitt status som *rettssubjekter*. Barn er i dag ansett som selvstendige subjekter, og i internasjonale og nasjonale fora diskuteres statsborgerskap for barn og barns rolle og status i demokratiske rettstater (SOU 1998:97; Bellamy 1999; jf. Gullestad 1999). Lee (2001) omtaler dette som en anerkjennelse av barn som «human beings» og ikke bare «human beings».

Endringer i barns status i samfunnet kan ses som et ledd i den individuelle frigjøringen som har skjedd de siste to hundre årene, hvor stadig nye samfunnsgrupper inkluderes og anses som relevante aktører i konstruksjonen av hva som skal gjøres gjeldende i utformingen av samfunnet. En måte dette kommer til uttrykk på i de fleste vest-europeiske velferdsstater er ved søkelys på brukermedvirkning og individuell tilpassing av velferdstjenester (Hatland 2003). En normativ begrun-

nelse for dette er at avgjørelser av betydning for den enkeltes liv må rettferdiggjøres i forhold til den det gjelder (Eriksen 1993). Medvirkning fra berørte parter er en vesentlig komponent for å fatte legitime avgjørelser, og særlig innenfor barnevernet er legitimitetsspørsmål viktige fordi det offentlige skal avgjøre hva som er *barnets beste*.

I tråd med økt brukermedvirkning er også barn gitt rett til å medvirke i saker som gjelder dem selv. Myndighetene har intensivert oppmerksomheten om barns medvirkning og rettssikkerhet, lagt føringer på forvaltningen og etablert ordninger for barns deltakelse og medvirkning. Dette tyder på at et nytt syn på barns rettigheter får fotfeste – i alle fall på det ideologiske, rettslige og retoriske plan. Problemet er at dette ofte ikke fungerer i praksis. Barn medvirker ikke på en god nok måte (Engelstad og Ødegård 2003). Innenfor barnevernsystemet synliggjør flere forskningsresultater at barn i kontakt med barnevernet i liten grad blir hørt, informert eller medvirker (Christiansen, Havnen og Havik 1998; Oppedal 1997, 1999; Seim 2004). Forklaringene på diskrepansen mellom ord og lære når det gjelder barns medvirkning i barnevernet er sammensatte. Noen forklaringer som fremheves er effektivitetshensyn og lite ressurser i barnevernet, svake organisatoriske strukturer og retningslinjer, holdninger og oppfatninger til barn blant saksbehandlere og folk flest, manglende kunnskap om hvordan barn fungerer og kan inkluderes, og motsetningsfylte egenskaper ved det å være barn med rett til og behov for både beskyttelse og deltakelse.

I artikkelen ser vi spesielt på rammebetingelsene for barns medvirkning, blant annet fordi strukturer og fremgangsmåter er en måte å lede organisasjonsatferd varig i ønsket retning. Vi legger til grunn at rammebetingelsene for samarbeid og beslutningsfatning i ulik grad kan fremme og hemme barns deltakelse og medvirkning. Vi reiser spørsmål om hva som trengs av strukturer for å sikre og å fremme barns medvirkning. For å besvare problemstillingen ser vi på barns rolle i familieråd. Dette er en beslutningsmodell som setter brukerne i sentrum og hvor også barnet er til-delt en sentral rolle. Tre forskjellige undersøkelser fra England, Sverige og Danmark, med til sammen

194 familieråd, viser at barna som oftest var til stede. Barn under 10 år deltok på om lag halvparten, mens de over 10 år var til stede på 90 prosent av familierådene (Marsh og Crow 1997; Sundell og Hæggmann 1999; Morthorst Rasmussen og Hansen 2002).

Vi starter med en kort introduksjon om familieråd og barns medvirkning i barnevernet. I påfølgende avsnitt presenterer vi et deliberativt perspektiv som gir en normativt begrunnet tilnærming til hva som kan forstås med barns deltakelse og medvirkning når barnevernet anvender familierådsmodellen.² Det deliberative perspektivet som teoretisk tilnærming angir fire prosedurale kriterier (som et minimum) for å legge til rette for legitim beslutningsfatning, og ett sentralt aspekt er hvordan man kan jevne ut ulikhet i makt og evner. Imidlertid trengs det særskilte kompensasjonsmekanismer i forhold til barns medvirkning i barnevernet. I analysen av hvordan ni barn i syv ulike familieråd medvirker i beslutningsprosessene i familierådene, settes søkelyset på hvordan disse barnas muligheter for meningsdanning og å uttrykke seg blir ivaretatt, og om barnas medvirkning spiller noen rolle. Blir meningene deres tillagt vekt? På denne bakgrunn peker vi på forslag som kan styrke barns medvirkning i familierådene, og som også har relevans for maktutjevning i samhandling mellom profesjonelle og brukere mer generelt når det gjelder problemorienterte velferdstjenester (Heikkilä og Julkunen 2004:9–10).

Familieråd og barns medvirkning

I barnevernet er det de siste tjue årene prøvd ut forskjellige metoder og organisasjonsformer som har det til felles at partene som er involvert, i bred forstand (barnets familie, venner, representanter fra skole, barnevern, politi, barne- og ungdomspsykiatrien (BUP), pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), for å nevne noen), møtes til felles problemløsning. Dette begrunnes med at berørte parters medvirkning er nødvendig når de saker det skal tas stilling til reiser etiske og moralske spørsmål – om kollektive mål og rettferdighetsbetraktninger – og ikke kun empiriske eller pragmatiske spørsmål. Familieråd er en metode innenfor dette paradigmet,

og er prøvd ut av barnevernet i flere kommuner i Norge de siste fem årene. Kjernen i ordningen med familieråd er nettopp at familien og familiens nettverk får mulighet til å diskutere seg frem til løsninger i en barnevernssak uten at barnevernet eller andre offentlige personer er til stede. Barnevernets oppgave i forbindelse med et familieråd er å formulere problemstillingene som saken står om, samt skrive saksfremlegg som presenteres i familierådets første del. Et familieråd har tre deler. I den første delen får nettverket informasjon om saken fra barnevernet, skole, barnehage og andre offentlige instanser som har hatt med barnet og familien å gjøre. Familiens egne diskusjoner foregår i familierådets andre del. Dette er familierådets hoveddel og er et møte som gjerne varer i flere timer. Her er ingen offentlige personer til stede. Barnevernet er imidlertid tilgjengelig for eventuelle spørsmål som måtte komme underveis. Familiens beslutninger og forslag til tiltak skal formuleres i en handlingsplan som legges frem for barnevernet under familierådets tredje del. Handlingsplanen skal godkjennes av barnevernet, og oftest skjer dette før familierådet avsluttes (Sundell og Hæggmann 1999; Morthorst Rasmussen og Hansen 2002).

I familierådet er det et siktemål at barnet skal være til stede og delta i beslutningsprosessen. Lovgiver mener barn bør ha en sentral rolle i barnevernsaker, både fordi det er en måte å finne ut hva som er barnets beste og fordi det er en måte å ivareta barns integritet. I pakt med en samfunnsutvikling hvor barn forstås som selvstendige individer og rettssubjekter, ble barns rolle og rettssikkerhet i barnevernet fremhevet som et viktig tema under utformingen av lov om barneverntjenester av 1992. I lovforslaget som ble fremmet for Stortinget våren 1992 fremholdes det at:

Barnevern er til for barn, og barn er selv meningsberettiget om sin egen situasjon. I lovens forstand er de selvstendige individer som har krav på vern. «Å se med barns øyne» er en hovedutfordring. De kjenner best sin egen livssituasjon. Barn må være i fokus for barneverntjenestens arbeid, og de ansatte må ha

løpende kontakt og dialog med barna (Ot prp nr 44 (1991–92):14).

Barn er sikret medvirkningsrettigheter i barnekonvensjonen, barneloven og barneverntjenesteloven. Sistnevnte regulerer barnevernsaker, og barneverntjenesteloven gir barn, også mindre barn, klare rettigheter med hensyn til å medvirke i saker som berører dem. For alle barn som kan uttrykke og forstå hva som skjer så gjelder det at de har krav på informasjon, å bli hørt, å få uttrykke meninger og synspunkter og at deres meninger skal bli tillagt vekt i forhold til alder og modning (Barneverntjenesteloven § 6–3). To alderssteg gir barn absolutte rettigheter til deltakelse: Ved fylte syv år er det et krav at barn skal høres og få si sin mening,³ og ved fylte 15 år er barn gitt selvbestemmelsesrettigheter som gir barnet beslutningsmyndighet, for eksempel i spørsmål om religion og utdanning. Utover de rettslige reguleringer som er etablert for å sikre barns medvirkningsrett, er det ikke i loven satt krav om at det skal etableres arrangementer som støtter opp om gjennomføringen og realiseringen av barns medvirkningsrettigheter.⁴ I Barnekonvensjonens artikkel 12 er barns medvirkningsretter samlet i tre dekkende hovedpunkter:

- for det første rett til å danne seg mening om en sak,
- for det andre mulighet til å uttrykke disse meningene og
- for det tredje at meningene deres skal tillegges vekt.

I analysen spør vi i hvilken grad dette har vært tilfelle for de ni barna i familierådene som er studert. Først skal vi presentere en normativt begrunnet tilnærming til familieråd og barns deltakelse.

Normative spørsmål og prosedyrekriterier

På lik linje med tradisjonell saksbehandling i barnevernet, skal også diskusjonene i familierådet sikte mot å finne løsninger som er til barnets beste. Det er et normativt spørsmål å spørre hva som er barnets beste i en barnevernsak⁵. Den deliberative teorien vi støtter oss til er fundert på forutsetnin-

gene for språklig samkvem (diskursteori⁶) og handler nettopp om hvordan en kan finne svar på normative spørsmål. Teorien viser til argumentasjonsprosedyrer. I flere arbeider er teorien utviklet for på ulike måter å analysere empiriske fenomen hvor legitimitetsproblematikk reises. I disse er fire generelle betingelser eller kriterier lagt til grunn som basis for å få til legitime prosesser: For det første må berørte parter inkluderes. For det andre må det etableres møteplasser for diskusjon. For det tredje trengs det strukturer for maktbalansering, og for det fjerde fordres offentlighet rundt deliberasjonene.⁷ Dette er fire strukturelle kriterier som må spesifiseres i forhold til ulike kontekster og formål. Einarsson (2002) viser at bruk av familierådet representerer en demokratisering av barnevernets arbeid, og i Skivenes og Eriksen (2000:34–35) konkluderes det blant annet med at familierådsordningen strukturelt sett har demokratiske kvaliteter i henhold til de fire kriteriene i den deliberative teorien. Strandbu og Skivenes (2005) viser at familierådsmodellen går langt i å legge til rette for medvirkning av berørte parter. Spørsmålet er imidlertid hvordan dette ser ut for barns vedkommende. Vi skal derfor nedenfor presentere prosedyrekravene med vekt på barns rolle i familieråd.

Grunnen til at *berørte parter* må inkluderes er at de ulike interessene, behovene og synspunktene omkring en sak skal bli kjent. Brukerne har kunnskap om personlige relasjoner og oppfatninger om spesifikke forhold vedrørende behovene som søkes dekket. Dette må inkluderes i beslutningsprosessen for å få et adekvat grunnlag for å finne ut hva som skal besluttes. Medvirkning fra berørte parter har imidlertid ikke bare en instrumentell informasjonsside. Det har også en moralsk side. Det handler om respekt for og ivaretagelse av integriteten for enkeltindividet. Tar vi utgangspunkt i barns medvirkning, kan det å la barnet delta også ha et oppdragende element i utvikling av selvstendighet og evne til deltakelse i demokratiske prosesser. Deltakelse gir barnet en opplevelse av status som subjekt – og ikke bare som et objekt som er underlagt andres beslutning. Dette kan være av særlig stor betydning for barnevernsbarn, fordi medvirkning blir en «empowerment»-strategi hvor opplevelse

av å få delta og medvirke i beslutningsprosesser kan gi barnet nye strategier for mestring av vanskeligheter i eget liv (Strandbu 2004). Berørte parter meninger og argumenter må imidlertid testes og avveies mot hverandre og mot andre typer kunnskap og interesser.

Etablering av *møteplasser* er det andre kriteriet i den deliberative teorien. Møteplasser skaper et rom for meningsutveksling ved at berørte parter treffes og utfordres med tanke på å forholde seg til hverandres synspunkter og argumenter. Når partene møtes og må legge frem sitt syn på saken i påhør av andre, kan kvaliteten på argumentene bli testet, og deltakerne kan endre mening når de møtes med bedre argumenter. Siktemålet er å komme til en felles problemforståelse og på bakgrunn av dette diskutere seg frem til en handlingsplan som er til det beste for barnet. Forskjell i ressurser blant medvirkende aktører kan imidlertid forstyrre samhandlingen og argumentasjonsprosessen.

Dette peker mot det tredje kriteriet, *makt- og kompetanseulikhet*. For å få til reelle argumentasjonsprosesser må makt- og kompetanseulikhet nøytraliseres. De berørte parter som innlemmes i overveielsesprosessen må ha reelle muligheter til å gjøre sitt syn gjeldende. Dette forutsetter for det første at informasjons- og kunnskapsgrunnlag blir gjort tilgjengelig. I den forbindelse vil det være viktig å «tøyle» de offentlige aktørene som skal gi informasjon under familierådets første del, slik at det som presenteres er forståelig for deltakerne. Saksbehandleren fra barnevernet, lærere og andre som gir informasjon til barnets nettverk oppfordres til å bruke vanlige ord og uttrykk og ikke fagterminologi. Ved et familieråd engasjerer barnevernet en koordinator som ikke er ansatt i barnevernet. Vedkommende skal bidra til at rammen rundt familierådet blir god og har ansvar for å forberede, tilrettelegge og gjennomføre familierådet. Koordinatoren er familiens forlengede arm i møtet med barnevernet og bidrar til at ubalanse i maktforholdet mellom barnevernet og familier ikke blir så fremtredende. Som et annet aspekt vedrørende makt- og kompetanseutjevning er det viktig å gjøre kjent de muligheter og begrensninger som eksiste-

rer med tanke på hvilke tilbud som er tilgjengelig og hvilke plikter og retter som er involvert. Ved et familieråd søkes det å få til en kommunikasjon hvor blikket skal rettes mot muligheter og kreative løsninger, og ikke mot begrensninger og tidligere løsningsstrategier. I enkelte tilfeller kan det imidlertid være nødvendig å ramme inn diskusjonene ved å gi informasjon om hva barnevernets innstilling er og hvorfor. En slik «bottom line» for diskusjonene i familierådet kan for eksempel være at barnet ikke lenger kan bo hjemme. Eksempler på problemstillinger til familierådet kan da være: Hvor skal barnet bo og hva skal til for at barnet kan flytte hjem igjen? Et maktaspekt som blir sentralt i familierådet er maktforholdet mellom voksne aktører og barnet/barna. For å styrke barnets mulighet til å bli inkludert i argumentasjonsprosessen i familierådet skal barnet ha en egen støtteperson i forbindelse med familierådet. Støttepersonen skal sette seg inn i hva som er barnets opplevelse, oppfatning og ønske og bidra til at dette kommer frem i diskusjonene. Barnets støtteperson skal også bistå barnet følelsesmessig og det legges opp til at barnet treffer støttepersonen en eller flere ganger før familierådet for å prate om det som skal skje. Barnets støtteperson er en av deltakerne i familierådet og velges gjerne av barnet selv.

Den deliberative teorien vektlegger at argumentasjonsprosesser som foregår i deliberasjonen må være *offentlige* i en eller annen forstand for at reell meningsdannelse skal ta form og for at argumenter og beslutninger skal kunne testes av et bredere publikum enn de som medvirker. Offentlighet er dermed det fjerde og siste kriteriet i den deliberative teorien. Kravene til offentlighet i barnevernsaker er imidlertid spesielle i og med at personvern hensyn må tas. At handlingsplanen skal underskrives av alle deltakerne og deretter godkjennes av barnevernet, kan imidlertid begrunnes av den deliberative teoriens offentlighetskriterium. Dette skal sikre at vedtaket familien kommer frem til er i henhold til barneverntjenesteloven og kravene om ivaretagelse av barnets beste.

De fire kriteriene kan anses som nødvendige organisasjonsrammer som må tilpasses formålet

med beslutningsprosessen. Den kontekst vi har skrevet oss inn i er altså familierådet, hvor formålet er – gjennom å involvere de berørte parter – å fatte beslutninger til barnets beste. Et familieråd er en organisasjonsform som skal sikre at personer fra nettverket generelt skal gis gode rammebetingelser for medvirkning. Familierådet søker å utjevne maktforholdet mellom private og offentlige aktører. Det er imidlertid viktig å være seg bevisst at ulikhet i makt også er en utfordring innad i familier, og at familierådet som organisasjonsform også trenger ordninger for å utjevne makt i selve familierådet. Et eksempel på dette er maktforholdet mellom mor og mors familie og far og fars familie, hvor sistnevnte ofte er underrepresentert når det gjelder antall deltakere i familierådet (Strandbu 2005). I denne artikkelen ser vi på ulikhet i maktforholdet mellom voksne og barn. Den store utfordringen, og derfor målet med analysen, er å etablere strukturer som gjør at barn kan danne seg meninger, uttrykke dem og bli hørt om egne behov og interesser. Vi har synliggjort at familieråd er en modell som setter barnet (og brukerne) i sentrum. Fungerer kompensasjonsmekanismene i praksis eller trengs det ytterligere tiltak? Hva skal disse i så tilfelle bestå i?

Metode og data

Analysen baseres på empiri fra Strandbus doktorgradsprosjekt. I prosjektet er syv familieråd, som omhandlet omsorgssituasjonen til ni barn, studert. De ni barna er mellom åtte og 16 år. Forskeren var til stede som observatør i alle familierådene, og syv barn er intervjuet. To av dem ønsket ikke å snakke med forskeren. Informantene er anonymisert ved at de er gitt en omtrentlig alder. Enkelte barn får på grunn av problemstillingene deres medvirkning reiser, en mer fremtredende plass i artikkelen. Disse omtales i artikkelen med fiktive navn. I tillegg er det intervjuet syv mødre, fem fedre og fem støttepersoner fra de syv familierådene. De 24 informantene er intervjuet to ganger. De fleste intervjuene ble gjennomført hjemme hos informantene, mens noen få ble gjennomført på kafé. Det var informantene selv som bestemte hvor samtalen skulle gjennomføres. I denne artikkelen er det i hovedsak data fra barnein-

tervjuene som tas i bruk. Barneintervjuene ble lagt opp slik at aktiviteter som fotballspilling, pynting av sjokoladecake, pizzalaging, bilkjøring og shopping enten før eller etter intervjuet dannet en ramme rundt samtalen. Begrunnelsen for dette var å skape en situasjon for gjennomføring av samtalen der fysisk aktivitet, kreativitet og/eller et måltid dannet fellesskap og utgangspunkt for samtalen. Forskeren ønsket å nærme seg barna ikke bare gjennom ordet og samtalen, men også gjennom felles opplevelser. Data fremkom både gjennom selve intervjuet, samt været med barna og ved observasjon av familierådene. Avhandlingsarbeidet avsluttes høsten 2005. Artikkelen er skrevet etter en første bearbeiding av intervjuene og observasjonsnotater. Vi undersøker hvordan barna i utvalget medvirket i familierådene og hvilke tiltak som ble benyttet for å fremme barnas medvirkning. På denne bakgrunn diskuterer vi styrke og svakhet ved familierådsmodellen og om det kan pekes på tiltak som kan bøte på utfordringene som enkelte av barna støtte på.

Ni barns deltakelse i syv familieråd

I analysen ser vi nærmere på barnas rett til å danne og uttrykke meninger, og vekten av meningene i forberedelsesfasen til familierådet og selve familierådet.

Meningsdanning – en forutsetning for medvirkning i familierådet

For at barn skal kunne delta i diskusjoner om hva som skal gjøres og hva som er i dets beste interesse, må de ha fått anledning til å vite hva som står på spill. Barnet må også ha fått mulighet til å reflektere rundt hva det selv tenker om dette og hva barnet selv mener er egne behov. Slik vi ser det handler dette om tre forhold som kan anses som måter å jevne ut maktforskjeller på. For det første må barn få adekvat informasjon om saken. For det andre må de få hjelp til å finne ut hva de mener. For det tredje og nær beslektet med punkt to, må de få mulighet til å teste egne argumenter og meninger mot andres synspunkter.

Flere av barna uttrykte sterke meninger med hensyn til det som var diskusjonstema på familierådet. Et av familierådene skulle diskutere hvor

Frank skulle bo. Han kunne verken bo hos sin far eller sin mor. Frank selv ønsket å flytte på hybel. Sonja på 16 år hadde et omfattende rusproblem, og familierådet skulle diskutere en eventuell tvangsinnleggelse på institusjon og andre alternative løsninger. Sonja skjønte at hun satt fast i rusproblemene og at noe måtte gjøres, men hun ville ikke innlegges på institusjon. I intervju etter familierådet fortalte hun at hun hadde ønsket at hun og moren flyttet til et annet sted, vekk fra det miljøet hun var en del av. En tredje informant ønsket ikke å bo sammen med moren, og en fjerde ønsket ikke at mors samboer skulle bo sammen med dem.

Når det gjelder barns meningsdanning vil særlig forberedelsen til familierådet være viktig. Her har koordinatoren og barnets støtteperson en viktig oppgave. Gjennom å snakke med barnet og gi det informasjon inkluderes det i det forestående familierådet og forberedes på hva som skal skje. Mindre barn kan også inkluderes ved at de deltar i ulike praktiske forhold i forberedelsesfasen. De kan for eksempel tegne forsiden på innbydelsen til familierådet. Dersom barna selv ønsker det, deltar de også i forberedelsen ved at de sammen med koordinatoren gjør i stand lokalene, dekker bord og lager mat og drikke til de andre kommer. Dette er et arbeid som koordinatoren har ansvar for. Det er selvsagt ikke alle – spesielt ikke ungdommer – som har lyst til å være med på denne siste tilretteleggingen. Frank på 14 år sa imidlertid følgende om denne siste tilretteleggingen av familierådet sammen med koordinatoren: *«Ho (koordinatoren) var kjempesnill. Ho spanderte pizza på meg og jeg var jo med og hjalp til å sette opp hele møtet. Så det var helt greit.»*

De fleste barna i utvalget sa ut til å være inkludert i det forestående familierådet. De hadde fått god informasjon og visste hva som skulle skje. Dette gjaldt imidlertid ikke Peter på 8 år. Gjennom forskerens observasjoner under avviklingen av familierådet var det tydelig at han verken visste hva som skulle diskuteres eller hvem som skulle delta på familierådet. Faren til Peter mente at Peter ikke burde være til stede på familierådet. Ifølge han var ikke dette noe for unger. Moren til Peter var sliten og svært spent før familierådet. I samtale med dem

etter familierådet kom det frem at ingen av dem hadde snakket med Peter om familierådet på forhånd. På grunn av tidspress hadde heller ikke støttepersonen snakket med han om det som skulle skje. Hun fikk oppdraget dagen før familierådet ble avviklet.

Å delta på et familierådsmøte er ofte utfordrende for alle som skal være til stede, og kanskje i særdeleshet for barn som trolig ikke er vant til å tale sin sak i påhør av mange personer. At barnet er godt informert og har hatt anledning til å snakke med for eksempel støttepersonen, vil være av stor betydning for å etablere trygge rammer omkring det som skal skje. Bortsett fra Peter, hadde barna snakket med sin støtteperson én eller flere ganger før familierådet. De hadde på denne måten fått mulighet til å forberede seg og gjøre seg opp sine egne meninger rundt det som skulle diskuteres. Støttepersonen var sentral for barna når det gjaldt å få informasjon om saken og om familierådsprosessen. Det var ett av barna, en gutt på 12 år, som ikke hadde støtteperson. Verken han eller moren mente dette var nødvendig siden moren skulle være til stede under familierådet. Gutten fikk informasjon om familierådet fra sin mor. Informantene hadde også hatt mulighet til å teste ut sine meninger i samtale med støttepersonen. Flere av støttepersonene fortalte fra samtaler med barna hvor de hadde konfrontert dem med deres ønsker og meninger.

Å uttrykke egne meninger

Det andre hovedpunktet vedrørende barnets medvirkningsrett berører altså barnets rett til å uttrykke sine meninger. Denne retten er som tidligere omtalt lovfestet, og det er i utgangspunktet ingen legale barrierer for at barn skal bli hørt. I praksis er det også her spørsmål om alder og modning. En viktig betingelse for at barnet skal kunne uttrykke sine meninger er at han eller hun er trygg på hva et familieråd innebærer og trygg på de øvrige personene som deltar. Det fremstår derfor som viktig at barnet i forberedelsesfasen til familierådet får informasjon om hva som skal skje, hvem som skal delta og hvordan dette skal foregå. Dette vil også være en måte å vise barnet tillit og

respekt på. Sentralt når barnet skal uttrykke egne meninger er å gi barnet trygge rammer rundt det å skulle uttale seg og medvirke. I fortsettelsen skal vi se på hvordan dette ble håndtert i familierådene til «våre» ni barn.

Trygge rammer

En måte å etablere trygge rammer for barn er å gi barnet innflytelse med tanke på praktiske og konkrete forhold rundt avviklingen av familierådet. I et av familierådene bestemte for eksempel barnet hvor de ulike deltakerne skulle sitte. Barnet lagde bordkort og kunne på denne måten kontrollere hvem det skulle sitte ved siden av og hvem det ikke ønsket å ha øyekontakt med. Barnet gis også ofte medbestemmelse når det gjelder hvem som skal delta på familierådet. Når det gjaldt ungdommene i vårt utvalg, hadde to av dem med seg venner, mens en tredje informant hadde med seg kjæresten.

Barnet kan uttrykke egne standpunkter og behov på ulike vis, både direkte ved å være tilstede og delta i diskusjonen og indirekte ved at andre enn barnet selv formidler barnets mening i familierådet. Vi kan altså snakke om ulike *former* for medvirkning. Det vil også være ulike *grader* av medvirkning, fra fullstendig fravær av muligheten til medvirkning, til store muligheter for medvirkning. Informasjon, barnets kontakt med støttepersonen og barnets fysiske plassering ved familierådet er som vi skal vise noen faktorer som har betydning for i hvor stor grad barnet gis mulighet til å medvirke. Som et første steg skiller vi mellom to nivå i barns medvirkning: Indirekte og direkte. Som et laveste nivå når det gjelder mulighet for medvirkning kan barnet snakke med sin støtteperson (eller andre deltakere) om det som skal diskuteres, og støttepersonene bringer så barnets mening inn i familierådet. Barnet kan da være i et tilliggende rom, eller ikke til stede i det hele tatt (alle barna i dette utvalget var fysisk til stede).

Indirekte deltakelse

Av de ni barna i utvalget var det tre av barna som ble gitt anledning til å uttrykke egne meninger i familierådet på en indirekte måte. Disse barna var to søsken

på åtte og 10 år fra ett familieråd, og et barn på 13 år fra et annet familieråd. Barna hadde snakket med støttepersonen om familierådet på forhånd og var til stede når familierådet ble avviklet, men ikke i rommet hvor beslutningene skulle fattes. Slik indirekte medvirkning kan være særlig aktuelt når tema på familierådet er av en slik karakter at barnet ikke bør være til stede eller når barnets modning og alder tilsier at barnet ikke bør delta. Internasjonalt har det vært store diskusjoner med hensyn til om det finnes tema som ikke egner seg for familieråd eller hvor barnet i alle fall ikke bør være til stede. Seksuelle overgrep og annen grov omsorgssvikt kan være slike tema. Alvorlighetsgrad var imidlertid ikke begrunnelsen for barnas manglende deltakelse i de to familierådene.

Manglende bevissthet fra de voksne om barns rett til deltakelse virket som grunnen til at søsknene på åtte og 10 år ikke deltok. Når det gjaldt Ine på 13 år, var manglende deltakelse et resultat av de voksnes valg. De hadde behov for å snakke uten at Ine var til stede. Dette familierådet kom i stand på bakgrunn av at Ine hadde rømt til faren og hadde bodd der de siste ti ukene før møtet. Mor ønsket Ine tilbake, men Ine ønsket å fortsette å bo hos faren. Familierådet skulle diskutere hvor Ine skulle bo. På familierådet ønsket foreldrene å bruke litt tid innledningsvis på det de karakteriserte som «voksenting», uten at Ine var til stede. Dette gjøres av og til i forbindelse med et familieråd – slik at gamle konflikter og forhold som ikke nødvendigvis berører tema for familierådet kan luftes ut før familierådet tar til. I Ines familieråd ble de voksne aldri helt klar for at Ine skulle komme inn. Familierådet varte i seks timer, og mens diskusjonene pågikk, satt Ine og spilte spill, spiste rundstykker og drakk brus sammen med representanter fra barnvernet, forskeren og koordinatoren. Underveis gav hun tydelig uttrykk for at hun ikke skjønnte vitsen med at hun skulle være der. Hun fikk jo ikke være med likevel. Koordinatoren banket på døren til møtet to ganger og spurte om Ine snart skulle komme inn, men de voksne ba dem vente. I intervjuet fortalte mor at de blant annet snakket om Ines evne til å manipulere aktørene i nettverket slik at hun fikk det som

hun ville. Dette var noe de ikke kunne snakke om når hun var til stede.

Ine ble hentet inn når beslutningen var tatt og handlingsplanen formulert. Hun ble informert om at de hadde bestemt at hun skulle tilbake til mor. Ine reagerte med raseri og fortvilelse og løp ut fra rommet. Hun låste seg inn på toalettet, slo i veggene og gråt. Det ble en halvtime med mekling for å få henne til å lukke opp. Ines raseri og såre gråt var et uttrykk for flere ting. Hun fortalte i intervjuet etter familierådet hvorfor hun ble sint og lei seg:

Fordi de bare bestemte at jeg skulle bo hos mamma. Jeg satt ute i tre–fire timer og spilte kort og sånn forskjellig. De var dum nok til å ikke spørre meg. Alle var dumme. Kjempe-dumme.

Ine fikk ikke anledning til å uttrykke egne standpunkt og behov. Hun sier at det nok ville ha vært forferdelig å være der inne. Hun ville egentlig ikke det, men hun ville likevel være med å bestemme. Ingen fortalte henne underveis hva de snakket om og hun visste ikke hva som foregikk.

Både Ine og de to søsknene fra det andre familierådet snakket med sin støtteperson og andre deltakere fra familierådet underveis, men ikke om det som ble tematisert i diskusjonene i familierådet. Ine spurte sin støtteperson hva de snakket om, men fikk til svar at det kunne hun ikke få vite. Hun skulle få høre det etterpå. Ine fortalte at det var hun selv som valgte støttepersonen, men at hun ikke var til noe hjelp:

Hun var på lag med de andre hele tiden. Hun snakket ikke til meg underveis – bare når jeg ble forferdelig, forferdelig forbannet.

Støttepersonene synes her å fungere som enveiskommunikatorer – informasjon gikk til partene i beslutningsmøtet, men ikke tilbake til barna som ventet utenfor.

Selv om Ine hadde liten lyst til å være inne i rommet hvor de voksne diskuterte, hadde hun likevel ønsket om å være med på det som skjedde i rommet ved siden av. Dette kunne vært håndtert ved at støt-

tepersonen hadde gitt henne informasjon fra diskusjonene i familierådet underveis, og på bakgrunn av dette brakt hennes tanker og meninger inn i prosessen. Det at støttepersonen hadde inntatt en dialogisk posisjon og formidlet tilbake til barna, ville trolig gitt Ine økte muligheter for å få uttrykt sine meninger og til større grad av medvirkning. Verken Ine eller noen av de øvrige informantene i utvalget ble gitt anledning til å medvirke på denne måten.

Direkte deltakelse

Det kan også tenkes en situasjon der barna er til stede og uttrykker sine meninger direkte i familierådet. Fem av informantene i utvalget medvirket på denne måten. Alderen på disse var to på 16, to på 14 og en på 12 år. Imidlertid deltok ikke alle disse i hele møtet. Ungdommene i tre av de syv familierådene forlot diskusjonen i affekt flere ganger, og én av dem kom ikke tilbake. Dette fører til at det oppstår et behov for at barnet blir gitt informasjon om diskusjonene hvis de fortsetter mens barnet er ute. Det kan også være andre grunner enn barnets reaksjoner som gjør at barnet trenger pauser eller ikke kan/bør være med på hele familierådsmøtet. Ingen av de syv familierådene var organisert ut fra en intensjon om at barnet skulle delta på deler av familierådet.

Når det gjelder barns medvirkning i familierådsmøtene, vil det være stor variasjon med hensyn til både hvor aktiv barnet selv er, men også hvor store muligheter for medvirkning og medbestemmelse barnet gis av de øvrige deltakerne i familierådet. Støttepersonen har en viktig oppgave med hensyn til å skape rom for barnets medvirkning, ved å støtte barnet når barnet ønsker å formidle egne erfaringer, opplevelser, tanker og ønsker om fremtiden. Støttepersonen vil også ha en sentral rolle når det gjelder å realitetsorientere barnet både i forhold til hva som kan komme ut av familierådet, og hva barnet kan regne med å få bestemme selv. Det kan også tenkes at støttepersonen kan forberede barnet på hva slags prosess et familieråd er, og hvilke krav som stilles til deltakerne – og også barnets deltakelse i familierådet. Dersom man på alvor anerkjenner barnet som meningsbærende og meningsberettiget aktør med kunnskaper og ressurser som er av betydning, så må

man også kunne ha forventninger til barnet som aktør i en demokratisk prosess som et familieråd representerer. Her vil både barn og voksne ha en gjensidig utfordring med hensyn til å forholde seg til hverandres behov og argumenter. Vi utdypet nærmere i påfølgende avnitt hvordan barna opplevde samhandlingene i møtene. Først vil vi imidlertid samle trådene i forhold til ulike nivå for barns deltakelse, med utgangspunkt i barnas deltakelse i de syv familierådene i utvalget. Vi vil også se på hvilke nivåer som kunne vært etablert.

Alle de ni barna i utvalget var til stede i lokalene der familierådet ble arrangert. Fem av dem (to på 16, to på 14 og en på 12) var til stede mens diskusjonene pågikk og var på denne måten gitt anledning til å medvirke direkte i beslutningsprosessen. Vi ser at det er behov for et mellomnivå som tar høyde for at

barna ikke deltar hele tiden i møtet. Tre av barna orket ikke å være på hele møtet, og da må tiltak etableres som kompenserer dette frafallet. De fire andre barna (på 13, 10 og to på åtte år) var til stede i tilsluttede rom, og deltok således indirekte. Foruten Peter var tre av disse likevel gitt anledning til å medvirke ved at de på forhånd hadde fått informasjon om hva som skulle skje på familierådet og ved at støttepersonen hadde spurt dem om hva de selv tenkte og mente. De fikk imidlertid ingen tilbakemelding underveis om prosessen i familierådet og ble heller ikke bedt om å uttale seg om det som ble diskutert mens familierådet pågikk. På denne bakgrunn utmønstret det seg fire nivåer for medvirkning som alle forutsetter at barna har fått informasjon (jf. blant andre Shier 2001). I tabellen nedenfor er disse skissert:

Tabell 1. Barnas medvirkning i familierådene (FRS)

NIVÅ	INFORMANTENE	FORM FOR DELTAKELSE	INFORMERT OM SAK/PROSESS		SNAKKET MED STØTTEPERSONEN			PLASSERING UNDER FRS		
			JA	NEI	JA	NEI	UTE	INNE	UTE OG INNE	
					Før FRS	Under FRS				
0	Peter 8 år	Ingen		X			X	X		
1	Inf. 8 år Inf. 10 år Ine 13 år	Indirekte, støtte-person formidler til møtet	X		X			X		
2		Indirekte, støtte-person formidler toveis	X		X	X		X		
3	Inf. 12 år Trine 14 år Sonja 16 år	Direkte men delvis	X		X	(X) ^a				X
4	Frank 14 år Gutt 16 år	Direkte	X		X	X			X	

- a. Idet de tre barna gikk ut av møtet var det ikke kommunikasjon mellom møtet og barnet, og det burde det være hvis man vil optimalisere mulighetene for barns medvirkning.

Blir barna hørt og tillegges deres meninger vekt?

Når barn skal delta direkte i familierådsmøtene forutsetter det at de får mulighet til å uttrykke egne opplevelser, oppfatninger og ønsker med hensyn til fremtiden. Det tredje og siste hovedpunktet vedrørende barnets medvirkningsrett angår *vektingen* av barnets mening, altså barns rett til medbestemmelse. Når det gjelder barn og medbestemmelse foreskriver både barnekonvensjonen og lov om barneverntjenester at alder og modning er av betydning for hvilken vekt barnets mening bør ha.

En opplevelse av å ikke bli hørt på møtet

Barna i utvalget formidlet en opplevelse av å ha fått sagt det de ville, men flere av dem opplevde å ikke bli hørt. Én av informantene, Frank på 14 år, mente at deltakerne fra morssiden hørte på det han hadde å si, men ikke familien på farssiden. Han hadde mest med mors familie å gjøre, og satt også sammen med dem under familierådet. En av de andre informantene, Sonja på 16 år, sa følgende om sin opplevelse av å ikke bli hørt på familierådet:

Mamma og de ville jeg skulle være der sånn at jeg kunne være med å bestemme. Jeg ville jo også være der, for jeg ville jo ikke at de bare skulle bestemme. Jeg ville jo, men uansett hva jeg sa, så følte det som om det var feil. Det var ikke rett, så da kom de med noe som de mente var bedre, så det var akkurat som om jeg ikke var der, liksom.

Også Trine på 14 år gav uttrykk for skuffelse over at det hun sa under familierådet ikke ble tatt hensyn til når beslutningene skulle treffes:

Han som var koordinator sa at jeg skulle få lov å være med å bestemme, men det gjorde jeg jo ikke. Jeg ville jo ikke være hos pappa. Det har jo bare blitt verre. Mamma holder ikke sine avtaler, pappa gjør ikke det og i tillegg så må vi være mer hos han enn det vi egentlig var (før familierådet). Hva var det som var så bra med det da? Hva har jeg bestemt for noe?

Hun sa at de voksne hadde spurt henne før familierådet og også underveis om hva hun mente, men at de ikke hadde brydd seg om hva hun sa. Blant annet hadde hun uttrykt at hun ikke ønsket at mors samboer skulle delta på familierådet, men moren ønsket å ha han med. Han deltok derfor til tross for at dette var noe Trine ikke ønsket. Hun var skuffet over at det ikke ble tatt hensyn til hennes ønske, noe som er forståelig da noe av problemet i saken nettopp var barnas opplevelse av at mor foretrakk å bruke tid sammen med kjæresten og ikke med barna. Om dette sa Trine:

Jeg sa at jeg ikke hadde lyst til at mammas samboer skulle være på familierådet, men det var jo ingen som brydde seg om det.

I handlingsplanen ble det formulert et punkt om at mor skulle redusere tiden sammen med kjæresten og bruke mer tid på barna. Det hadde vært rimelig om man også i beslutningsprosessen hadde tatt hensyn til Trines ønsker. Kanskje kunne mors kjæreste vært til stede på deler av familierådet?

Trine var av den oppfatning at voksne generelt ikke hører på barn. Hun hadde ikke erfart at voksne i hennes nettverk hadde hørte på henne. Dette familierådet varte i ni timer. Mot slutten, mens diskusjonene ble avrundet og handlingsplanen formulert, gikk hun ut. Hun var ikke til stede da handlingsplanen ble skriftliggjort. Til tross for at hun hadde vært aktiv under størsteparten av møtet, ble hun ikke innviet når planen skulle slutføres. Det var heller ingen som ba henne signere handlingsplanen – noe alle som har deltatt på familierådet skal gjøre.

Å medvirke betyr ikke at man skal bestemme

Flere av de eldste barna som deltok i familierådene reagerte på at de ikke fikk gjennomslag for sine synspunkter. En utfordring man ofte støter på i barnevernet er at barna kan ha vært for mye på selvstyr eller har vært for egenrådige i forhold til etablerte normer og sosialiseringsrammer. Fem av de syv familierådene omhandlet tenåringer som hadde til felles at de – ifølge både barnevernet og personer i nettverkene – hadde fått bestemme alt

for mye i løpet av sin oppvekst. Det kan virke som at flere av dem også hadde store forventninger til egen deltakelse og bestemmelsesrett i familierådet. For flere av ungdommene ble det som skjedde i denne beslutningsprosessen en stor kontrast til hvordan de var vant til at beslutninger ble tatt i familien. En av ungdommene – Frank på 14 år – hadde spesielt stor tro på egen innflytelse i eget liv, også når det gjaldt hva han trodde skulle bli utfallet av familierådet. I denne saken ble det arrangert to familieråd. I samtale med Frank før det andre familierådet spurte forskeren (Strandbu) om han trodde handlingsplanen kom til å bli sånn som han håpet. Da svarte han følgende:

Det kommer an på hva jeg bestemmer meg for. Er jeg bestemt på noe så er det lite noen kan gjøre for å stoppe meg (...) Kort og greit: Møtet dreier seg om hva som er best for meg. Det jeg *vil*, er det som er best for meg. Hvis alle er enige om det jeg vil, så er det jo ikke noe vits i å diskutere noe annet. Vil ikke jeg bo hos mamma og de mener at det er best for meg, så blir det ikke best for meg, fordi jeg ikke vil bo der.

Sentralt når det gjelder barns medvirkning og medbestemmelse er grenser for hva barn ikke kan bestemme selv. Dette ble særlig tydelig i familierådene til Frank på 14 år og en av de andre ungdomsinformantene. Frank ønsket å flytte på hybel. Frank kunne ikke bestemme selv hvor han skulle bo. Den andre informant, Sonja på 16 år, kunne ikke bestemme hvorvidt hun skulle tvangsinnlegges på institusjon eller ikke. Barnas med- og selvbestemmelse vil i stor grad være avhengig av barnets alder, modenhet og hva som skal bestemmes. Når barn skal delta på familieråd er det av stor betydning å gi dem realistiske forventninger både med hensyn til egen deltakelse, medbestemmelse og hva som kan bli resultatet av familierådet. Et vesentlig poeng er forståelsen av at samhandling i en deliberativ prosess ikke nødvendigvis vil innebære å vinne frem med *sitt eget* argument, men å ha respekt for det beste argument – uavhengig av hvem som er den argumenterende.

Avslutning og forslag til strukturelle tiltak

Artikkelen har som utgangspunkt at barn som er i stand til å gi uttrykk for sine tanker og standpunkter på et eller annet nivå må delta dersom man skal kunne si at et familieråd gjennomføres med barnet i sentrum. Lovverket hviler på en antakelse om at jo høyere alder og større grad av modning, jo bedre er barnet i stand til å gjøre seg opp en adekvat mening om egne behov og interesser. Slik vi tolker dette handler det om hvilke argumenter (i bred forstand) barnet fremmer i en beslutningsprosess. Det er imidlertid etter vårt syn ikke *bare* et spørsmål om alder og modning, men også om å sette seg inn i hvilke behov barnet har og hvilken betydning de ønsker og meninger som fremmes av barnet har for barnets situasjon. Også små barn kan ha behov og meninger som det i mange tilfeller kan være viktig å respektere og imøtekomme. Analysen viser at med ett unntak deltok barna i beslutningsprosessen, men at de likevel støtte på ulike barrierer for å medvirke fullverdig i sakene om dem selv. Med forbehold om at det er ulike tolkninger av empirien og at det er et utvalg saker og barn som er fulgt, skal vi i det følgende samle hovedfunnene og peke på noen strukturelle tiltak som kan bøte på de utfordringene og problemene som barna i dette utvalget støtte på i forhold til meningsdanning, å uttrykke seg og bli hørt og å få gjennomslag. Vi starter med forberedelsesfasen.

Forberedelse til beslutningsmøte

Analysen viser at alle barna unntatt Peter ble gitt anledning til å danne seg en mening om saken, og det var i hovedsak støttepersonen som gav informasjon om både prosessen og saken. Vi ser at barn på ulike alderstrinn kan forberedes til et familierådsmøte, og at det primært handler om måten informasjon formidles på og hvilke tiltak som velges for å inkludere barnet. Analysen viser at det fremstår som at det var bred oppslutning om at barnet må ha informasjon om både saken og familierådsprosessen for å kunne danne seg adekvate meninger og kunne bli trygg på hvordan de skal bringe dem inn i beslutningsprosessen.

Støttepersonen har en sterk rolle. En fallgrube som må reflekteres inn når støttepersonen gis en

så sterk rolle, er at det kan åpne for at barnet kan bli manipulert og styrt i forhold til hva det skal mene. Videre er det avgjørende å vite at hvordan støttepersonen utfyller denne rollen, er avhengig av koordinatorens forståelse av barnets rolle i familierådet og hva slags informasjon støttepersonen får av koordinatoren. Vi så for eksempel at det oppstod en situasjon i et av familierådene hvor Peter ikke var forberedt. Støttepersonen ble først forespurt om å ha denne rollen dagen før familierådet ble avviklet, og verken støttepersonen eller noen andre hadde informert Peter om hva som skulle skje på familierådet. Det var heller ingen som spurte han om hans tanker og meninger.

Det synes å være behov for at det settes opp en skranke mot å avholde møter når barnet ikke er informert og kjent med saken som skal opp i familierådet. Man kan spørre hvordan man ville forholdt seg til en mor eller far som verken var informert om sak eller prosess, og om man ville (eller kunne på grunn av rettsikkerhetshensyn) avholdt et familierådsmøte. Mangler ved å inkludere barn kan skyldes et syn på barn som mindreverdige aktører som ikke har samme krav til rettsikkerhet og respekt som voksne individer.

Generelt kan en sjekklister med informasjon og spørsmål som skal tas opp med barnet danne et grunnlag for å sikre at barn får den nødvendige informasjon og hjelp i forberedelsesfasen. Det kan godt hende at foreldre har nok med seg selv i forbindelse med et familieråd og heller ikke ser behov for å ivareta barnets rett til å medvirke. Vi har sett at et av barna ble informert av sin mor, og at det fungerte godt. Det fremstår likevel som rimelig når det er en barnevernssak at offentlig myndighet påtar seg et ansvar for at informasjonsplikten overholdes. I forhold til brukermedvirkning mer allment vil både en sjekklister som inneholder punkter om at informasjon er gitt om både sak og prosess, at private parter har fått tid til å reflektere over saksinnholdet og at det er gitt anledning eller oppmuntret til at en støtteperson trekkes inn i forberedelsesfasen, være tiltak som kan bedre betingelsene for god brukermedvirkning.

Beslutningsmøtet

Hvis vi legger til grunn at barnet har fått adekvat hjelp til å danne seg meninger om saken og at de er informert om prosessen, så er det klart for å se nærmere på hvordan man skal sikre medvirkning for barnet under selve familierådsmøtet. Barnet kan uttrykke sine standpunkter direkte i møtet eller indirekte via støttepersonen. Barnets rett til deltakelse innebærer imidlertid også en rett til å la være å fremme sine synspunkter. Sistnevnte er vanskelig å forholde seg til ut fra et deliberativt perspektiv, men det må respekteres som en god grunn for at barnets meninger ikke blir brakt inn i beslutningsprosessen. Hvis barnet ikke vil eller kan delta i beslutningsprosessen, kan barnet høres indirekte gjennom sin støtteperson. Vi har sett at barna på ulike måter medvirket i familierådsmøtet. Noen deltok på hele eller deler av møtet. Hvordan sikrer man at de som ikke var til stede på møtet blir hørt?

Kommunikasjonskanaler

Støttepersonen til barnet har ansvaret for å uttrykke barnets mening i møtet, og generelt må det forutsettes at denne personen ivaretar oppgaven med å få frem barnets mening. Når det gjelder inkludering av barn i løpet av familierådets forløp, illustrerer saken til Ine noen av utfordringene. Ine fikk ikke gitt uttrykk for sine tanker om tiltakene som ble diskutert og vedtatt, og det synliggjør en mangel ved kommunikasjonsprosessen i møtet. Det bør diskuteres ordninger som i større grad sørger for at barnet blir informert og gitt anledning til å uttrykke de tanker og meninger som det har om saken i løpet av familierådsmøtet (jf. nivå 2 og 3 i tabellen ovenfor). Dette gjelder særlig i forhold til de mindre barna som ikke har kapasitet til å delta i hele møtet. Et inntak er at støttepersonen inntar en mer aktiv rolle i forhold til barnet under møtet. Eksempelvis ved at det settes av tid til lengre pauser i møtet, slik at man kan formidle barnas tanker. Både familierådet til Peter og Ine viser at barna har egne oppfatninger – som de i disse tilfellene formidlet til voksenpersonen som lekte med dem mens familierådet pågikk. Dette ble imidlertid ikke en del av beslutningsgrunnlaget i familierådet. Det fremstår som viktig å etablere forbindel-

seskanaler mellom det som blir kommunisert på møtet og barn som ikke deltar i selve møtet. Et forslag til hvordan dette skal struktureres er å lage retningslinjer for informasjonsutveksling når barnet ikke er til stede på møtet samt å tydeliggjøre støttepersonens rolle.

Støtte til å fremme argumenter

Gjennom barnets støtteperson kan barnets mening både bli innhentet i forkant av beslutningsprosessen, men også i løpet av familierådets forløp. Selve argumentasjonsprosessen i møtet er også av betydning for barnets mulighet til å uttrykke sine meninger. Herunder inngår å ta barnets argumenter på alvor, besvare og stille spørsmål, gi begrunnelser for motargumenter og så videre. Kort sagt handler det om å overholde kravene til fornuftig argumentasjon. Dette samsvarer også med hva barn selv mener er viktig vedrørende å bli hørt og tatt i betraktning når avgjørelser skal fattes i familierådet (Lupton 2000). Evne til å tale sin sak varierer med alder, modenhet og erfaring, og analysen viser at flere av barna følte de ikke ble tatt på alvor. For å bøte på dette kan et forslag være å gi støttepersonene en eksplisitt funksjon i forhold til å gi fysisk og verbal tilbakemelding på det barnet sier. Fysisk i form av at støtterpersonen aktivt lytter med nikk og øyekontakt, og verbalt med at det stilles oppfølgingsspørsmål og gis bekreftende svar. Støttepersonen har en eksplisitt rolle i forhold til å støtte barnet, uavhengig av om vedkommende er enig med barnet eller ikke. Sagt med andre ord har støttepersonen som funksjon i møtet å bygge opp barnets selvtilit og trygghet for å kunne si hva det tenker og mener. Flere av problemene barna i utvalget opplevde synes å handle om holdninger til barn og deres status. En måte man kan forsøke å rette opp slike holdninger på er å få frem informasjon til nettverket om at barnet faktisk er hovedpersonen i familierådet og at barn har rett til å uttale seg og å bli hørt – og ikke minst at barnets meninger skal tas på alvor. I de tilfeller barnet overhodet ikke vil uttale seg, kan det tenkes at familierådet i overveielserne må være ekstra nøye med å reflektere over hvilke behov barnet kan ha og hvordan det vil reagere på forslagene som blir fremmet. I forhold til brukermedvirkning mer all-

ment vil det på samme måte være viktig at brukerne får støtte og oppmuntring i samhandlingssituasjonen, og at det vurderes fra sak til sak om det er behov for støtte utover det som ligger i ordstyrerrollen og vanlige møterepler.

Beslutningsmyndighet

Helt til slutt skal vi diskutere vektning av barnets meninger og hva det kan innebære at barnet skal være med på å bestemme. Vi er opptatt av at medbestemmelse ikke betyr at man egenrådig skal bestemme hva som skal gjøres. Et familieråd innebærer at private parter i *fellesskap* skal finne ut hva som bør gjøres, og her inngår også barnet. Medbestemmelse kan foregå på flere plan og områder, som hvordan familierådsmøtet skal legges opp, hvem som skal delta og hva som skal besluttes. Analysen viser at flere av ungdommene ikke var fornøyd med graden av innflytelse og heller ikke med resultatet. Som nevnt kan dette skyldes mangler ved måten ungdommene ble involvert i beslutningsprosessen på. Det er også viktig å peke på at det kan skyldes urealistiske forestillinger hos barnet med hensyn til hva medbestemmelse innebærer. Ved siden av at barnet blir informert om premissene for deltakelsen, fremstår det som viktig å klargjøre hva de kan forvente å få innflytelse over. Svaret på dette vil avhenge av hvilke problemstillinger som er oppe i saken, og som sakene om Frank og Sonja synliggjorde må det settes grenser for selvbestemmelsen. Etter vårt syn vil det være særskilt viktig å ha grundige overveielser og å gi gode begrunnelser når man går imot barnets ønsker, fordi det er barnets tilværelse det står om. Det kan også være konstruktivt og positivt for barnets selvfølelse at man etterstreber å la barnet få bestemme enkelte forhold i familierådet, ved eksempelvis å etablere en form for «vinn-vinn» situasjon. Samtidig er det viktig å understreke at det å bli hørt ikke nødvendigvis handler om å få gjennomslag for ens synspunkter. Et vesentlig element i den deliberative modellen er at utformingen av hva som er barnets beste er noe man kommer frem til gjennom argumentasjonsutveksling og gjensidige overveielser av argumenter fra alle berørte parter.

Familierådsmodellen er en nyvinning som ser ut til å ha et stort potensial til å øke kvaliteten og legitimiteten til beslutninger i barnevernet. Erfaringene fra syv familieråd viser at det kan oppleves besværlig for barna å være til stede. Med sterke følelser forlater de møtet – men de kommer også tilbake. De opplever det som viktig at de er til stede. Modellen gir forhåpninger til at barn i økende grad blir inkludert og hørt i saker som gjelder dem selv. Vi har gitt et bidrag til å utdype hva barns medvirkning kan innebære, og pekt på noen strukturelle tiltak som kan videreutvikle og forbedre betingelsene for barns medvirkning både i familieråd og i barnevernsaker samt for brukermedvirkning mer allment.

Litteratur

- Bellamy, C. (1999): *The State of the World's Children 2000*, UNICEF rapport.
- Christiansen, Ø., K. Havnen og T. Havik (1998): *Mellom vern av barn og støtte til foreldre. Hva vektlegger barnevernsarbeidere ved beslutninger i undersøkelsessaker*, Bergen: Skriftserien, nr. 1. Barnevernets utviklings-senter på Vestlandet.
- Eide, B. (1989): Intervju med barn, i Lindh-Munther (red), *Barneintervju som forskningsmetode*, Uppsala: Centrum för barnkunnskap, Uppsala Universitet.
- Einarsson, J.H. (2002): *Familieråd som metode i barnevernets beslutningsprosess*, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Rapport 9/02.
- Engelstad, F. og G. Ødegård (2003): *Ungdom, makt og mening. Makt og demokratiutredningen 1998–2003*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eriksen, E.O. (1993): *Den offentlige dimensjon*, Oslo: Tano.
- Eriksen, E.O. og M. Skivenes (1998): Om å fatte riktige beslutninger i barnevernet, *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, (3): 352–380.
- Eriksen, E.O. og J. Weigård (1999): *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Gullestad, M. (1999): Barnemakt mot år 2000, *Dagbladet*, 14.01.1999, Oslo.
- Habermas, J. (1996): *Between Facts and Norms*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Habermas, J. (1996a): *Teorien om den kommunikative handlen*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hatland, A. (2003): Lokalt skjønn i gammel og ny sosialpolitikk, i Benum, E., P. Haave, H. Ibsen, A. Schiøtz og E. Schrupf (red), *Den mangfoldige velferden. Festskrift til Anne-Lise Seip*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Heikkilä, M. og I. Julkunen (2004): User involvement in public services, Key note speech at the conference 'Social Inclusion – Towards a European Best Practice?', Oslo, 5.–6. februar 2004.
- Lee, N. (2001): *Childhood and society*, Philadelphia: Open University Press.
- Lindh-Munther A. (red) (1989): *Barneintervju som forskningsmetode*, Uppsala: Centrum för barnkunnskap, Uppsala Universitet.
- Lupton, C. (red) (2000): *Mowing Forward. On family group conferences in Hampshire*, Portsmouth: University of Portsmouth
- Marsh, P. og G. Crow (1997): *Family Group Conferences in Child Welfare*, Oxford: Blackwells.
- Morthorst Rasmussen, B. og T.H. Hansen (2002): *En beslutningsmodel med meget mere: en undersøgelse af 'Det danske forsøg med Familierådning'*, Aabenraa: UDC Børn og Familier.
- Näsman, E. (1994): Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe, i Qvortrup, J. (red), *Childhood Matters. Social theory. Practice and Politics*, Aldershot: Avebury.
- Ogden, T. (1997): Sosialvitenskapelig forskning om barn – et nordisk perspektiv, *Nordisk barnevern*, (4): 29–35.
- Oppedal, M. (1997): Blir barn sett og hørt ved akutte vedtak?, i Backe-Hansen, E. og T. Havik (red), *Barnevern på barns premisser*, Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Pramling, I. (1987): Att se världen genom barns ögon, i Lindh-Munther (red), *Barneintervju som forskningsmetode*, Uppsala: Uppsala Universitet, Centrum för barnkunnskap.
- Seim, S. (2004): Foredrag på konferansen 'Brukermedvirkning: retorikk og realiteter?', Oslo, 18. mars 2004. Referater på www.program.forskningsraadet.no/vfo/ nyhet.
- Shier, H. (2001): Pathways to participation: openings, opportunities and obligations: A new model for enhancing children's participation in decision-making, in line with article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *Children & Society*, 15(2):107–117.

- Skivenes, M. (2002): *Lovgivning og legitimitet*, Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, rapport nr. 79.
- Skivenes, M. (2003): Biologi og barnets beste i barneverntjenesteloven, *Retfærd 102 Nordisk tidsskrift for ret og samfund*, 102(3): 73–88.
- Skivenes, M. (2005): Deliberativ teori og design av beslutningsprosesser og samhandling, i Willumsen, *Bruker-nes medvirkning!*, Oslo: Universitetsforlaget (under utforming).
- Skivenes, M.I. og E.O. Eriksen (2000): *Nye deltagelsesformer og demokratisk medvirkning*, Bergen: LOS-senter rapport R0010.
- Strandbu, A. (2004): Children's participation in Family Group Conference as a resolution model, i *International Journal of Child & Family Welfare*, 7(4):
- Strandbu, A. (2005): *Barn og unge i familieråd*, (Dr polit avhandling under arbeid), Tromsø: Pedagogisk institutt, Universitetet i Tromsø.
- Strandbu, A. og M. Skivenes (2005): Familieråd som deliberativ beslutningsmodell. Hva mener barnet som aktør i deliberasjonen?, i Willumsen (red), *Bruker-nes medvirkning!*, Oslo: Universitetsforlaget (under utforming).
- Sundell, K. og U. Hæggman (1999): *Familieråd i Sverige. En utvärdering av Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet*, FOU-rapport 1999:1
- Tiller, P.O. (1988): Barn som sakkyndige informanter. Om forholdet mellom barnets verden og den voksne intervjuer, i Kjær Jensen, M., *Interview med børn*, København: Sosialforskningsinstituttet.

Offentlige dokumenter

Lov om barn og foreldre (barnelova) av 1981 nr. 7.

Lov om barneverntjenester av 1992 nr. 100.

Ot.prp. nr. 44 (1991–92): *Om lov om barneverntjenester (barnevernloven)*.

SOU 1998:97: *Gör barn til medborgare! – Om barn och demokrati under 1900-talet*.

Endring i lov om barneverntjenester av 1992 nr. 100 ved lov 1. aug 2003 nr. 86 (i kraft 1. okt 2003 iflg. res. 1. aug 2003 nr. 991).

Noter

- 1) En tidligere variant av artikkelen er presentert på konferansen «Velferdsstatens barndom og ungdom» i Stavanger, 11.–13. august 2003. Takk til to anonyme referees for kommentarer og konstruktive innspill.
- 2) Det er gjort flere arbeider som sikter mot å utvikle kriteriene for å fatte gode og legitime beslutninger om normative spørsmål, jf. Eriksen 1993; Eriksen og Weigård 1999; Eriksen og Skivenes 1998; Skivenes 2002; 2003, 2005.
- 3) Jf. Endring i lov om barneverntjenester av 1992 nr. 100 ved lov 1. aug 2003 nr. 86 (den trådte i kraft 1. oktober 2003 ifølge Resolusjon av 1. august 2003 nr. 991).
- 4) Det er etablert en talspersonordning for saker som går for fylkesnemnda.
- 5) Rene kognitive problemstillinger, som kun krever ekspertkunnskap for å bli løst adekvat, kan legitimt holdes utenfor området for demokratisk medvirkning. Det er imidlertid ikke entydig hva som er kognitive problemstillinger. For en diskusjon av dette, se blant andre Eriksen og Weigård 1999: 217ff.
- 6) Jf Habermas 1996, 1996a. For en god innføring i Habermas' teoretiske univers, se Eriksen og Weigård 1999.
- 7) For en utdypende presentasjon av disse kriteriene, se Eriksen 1993; Skivenes og Eriksen 2000; Eriksen og Weigård 1999.